

BESJEDA UZ STOTI BROJ *ČAKAVSKE RIČI*

U prosincu 1994., prije dvadeset i osam godina, umro je utemeljitelj časopisa *Čakavska rič* i njegov glavni urednik prof. dr. sc. Radovan Vidović. U prosincu 1994., poslije Vidovićeve smrti, ponudio mi je izdavač *Čakavske riči* Književni krug u Splitu dužnost glavnog i odgovornog urednika ovog znanstvenog časopisa, a danas, u prosincu 2022., dok pišem ovu Besjedu, navršava se dvadeset i osam godina mog uređivanja *Čakavske riči*. Taj vremenski god vezan je uz objavu pedesetoga godišta izlaženja i stoti broj *Čakavske riči*, jedinog znanstvenog časopisa za dijalektologiju u Hrvatskoj i jedinog časopisa za istraživanje čakavskih idioma u svijetu.

Prigoda je ovo za pogled unatrag na prijeđeni put od pedeset i dvije godine, od davne 1971., kada je profesor Vidović utemeljio *Čakavsku rič – polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi*, do danas, kada objavljujemo njezin stoti broj.

Razlika od dvije godine između pedeset godišta izlaženja časopisa i pedeset dvije godine od utemeljenja časopisa 1971. godine, predstavlja vremenski hijat u kontinuitetu izlaženja zbog tadašnje ideološki motivirane intervencije vlasti u uređivačku politiku časopisa. Lokalna vlast donosi odluku o smjeni glavnog urednika 1978., ali novi urednik ne uspijeva održati časopis i on 1980. i 1981. ne izlazi, vjerojatno zbog naglo smanjena interesa suradnika za objavljivanjem. Bio je to znak da je smjena glavnog urednika bila pogrešna intervencija vlasti u uređivačku koncepciju jednog znanstvenog časopisa.

Časopis je nastavio s izlaženjem 1982., a Radovanu Vidoviću vraćena je funkcija glavnog urednika. Kada je poslije dvogodišnje stanke objavljen dvobroj desetoga godišta *Čakavske riči* s glavnim urednikom Radovanom Vidovićem, nije u njemu bilo ni jedne riječi o razlogu dvogodišnjeg prekida izlaženja, kao da se ništa u međuvremenu nije dogodilo. Radovan Vidović, kao glavni urednik časopisa, prešutio je odluku tadašnje vlasti o njegovoj nasilnoj smjeni. Prešutio je tu odluku u interesu nastavka života *Čakavske riči*. Ipak, ta šutnja o nestanku dvaju godišta u povijesti izlaženja časopisa *Čakavska rič*, uvjeren sam, sama sobom govori o drami koju je proživio Radovan Vidović.

Radovan Vidović

Drugi čin gašenja časopisa *Čakavska rič* dogodio se neposredno prije smrti glavnog urednika u prosincu 1994. Ovaj je put Radovan Vidović reagirao žestoko protiv državne birokracije koja gašenjem časopisa za istraživanje jednoga hrvatskog jezika – čakavskoga, ugrožava interes nacionalnoga jezičnog i kulturnog diverziteta i identiteta. Prigoda je ovo da ovdje citiram **posljednje riječi** koje je u svom životu napisao pokojni Radovan Vidović, a koje su objavljene na posljednjoj, 158. stranici *Čakavske riči* br. 2, XXII., u prosincu 1994. godine, neposredno prije njegove smrti 18. prosinca iste godine:

»Godine 1973. ČAKAVSKA RIČ je dobila *Nagradu Grada Splita* ‘zbog posebnog značenja za proučavanje i kritičku valorizaciju hrvatske jezične i književne baštine’. ‘Čakavska rič’ je bila jedini časopis te vrste u *nas* i u SVIJETU. U tom razdoblju ona je objavila brojne priloge jezičnoj i književnoj znanosti i tako pridonijela ne samo proučavanju i afirmaciji HRVATSKIH autentičnih vrednota, nego i afirmaciji GRADA i SREDINE u kojoj je pokrenuta.

(...) A onda je došla pohvala’ republičke *Komisije za časopise*, ‘pohvala’ i ‘zahvala’ za onih četvrt stoljeća rada i afirmiranja, u zemlji i inozemstvu. Ili došao je slon u staklarsku radnju! Komisija se nije udostojala ni oglasiti, ni obavijestiti, nego u autentičnome stilu *more balcanico*, podmuklo časopis su uklonili, onemogućili!!!

I to usred godine. Nisu čekali ni kraj godine, kako je red, nego nakon prvog broja koji je bio u tisku (u tiskari)! I to sve za dva broja koja izlaze godišnje!

Bez razmišljanja, a nagađanje prepuštamo vama, dragi nam čitatelji, i u zemlji i u INOZEMSTVU. Žalosno – i tragično.

Je li to zbog štednje? Tako birokracija ide u Europu!«

Mislim da je važno ovim povodom podsjetiti na te posljednje javno napisane riječi glavnog urednika i utemeljitelja *Čakavske riči*, posebno u trenutku kada su sredstva Ministarstva znanosti nedostatna za izdavanje ovoga časopisa, kad je pomoć Grada Splita i Županije splitsko-dalmatinske niža nego ikada u pedeset godina trajanja *Čakavske riči*, te kad se zna da je Ministarstvo kulture još prije pet godina ukinulo svaku financijsku potporu našem časopisu.

Nisu li upravo znanstvena istraživanja ostvorena unutar programa rada *Čakavske riči* pridonijela zaštiti pojedinih čakavskih govora kao nacionalnih **kulturnih dobara** nematerijalne baštine od strane Ministarstva kulture? Potvrđujem to iz vlastita iskustva, jer sam svoj zahtjev za zaštitu viših čakavskih govora kao nacionalnoga kulturnog dobra upućen Ministarstvu kulture prije osam godina argumentirao navođenjem brojnih vlastitih radova o viškim čakavskim govorima objavljene pretežno u *Čakavskoj riči*, počevši od njezina petoga godišta, 1975. Ta je moja argumentacija bila presudna pri odluci Ministarstva kulture o proglašenju »Čakavskih govora otoka Visa« nacionalnim kulturnim dobrom nematerijalne baštine. Zasluga za to postignuće ne pripada samo meni nego i časopisu *Čakavska rič*.

Čakavska rič jest znanstven časopis, ali je ona u isto vrijeme i kulturološka činjenica. Program njezina rada jest istraživanje i očuvanje najugroženije vrste nematerijalne kulturne baštine, a to je jezik, kao jedna od bitnih manifestacija ljudske kulture (v. bilješku br. 2). To dokazuje i samo Ministarstvo kulture proglašenjem nekih hrvatskih govora ili skupina govora zaštićenim nacionalnim kulturnim dobrom. Nije li upravo ostvareni program bilježenja, istraživanja i očuvanja čakavskih govora koji je u polustoljetnoj vremenskoj perspektivi svoga djelovanja ostvarila *Čakavska rič*, najbolji primjer zaštite nacionalnog nematerijalnog kulturnog dobra Hrvatske, jednoga njezinog jezika – čakavskog? Ako to nije sporno, kako je onda moguće voditi politiku zaštite nematerijalnih kulturnih dobara Republike Hrvatske, a u isto vrijeme ukinuti dotaciju *Čakavskoj riči*, najistaknutijoj instituciji u Hrvatskoj koja provodi istraživanja u svrhu očuvanja najugroženije nematerijalne baštine – čakavskih govora?

U dramatičnom trenutku, kad je nacionalna *Komisija za časopise* u Zagrebu ukinula časopis, a glavni urednik *Čakavske riči* Radovan Vidović umro, Upravni odbor Književnoga kruga u Splitu u prosincu 1984. imenovao je mene za glavnog i odgovornog urednika u Uredništvu koje su činili **Nevenka Bezić-Božanić**, dugogodišnja suradnica časopisa i istaknuta povjesničarka umjetnosti, **Anatolij Kudrjavcev**, sveučilišni profesor književnosti i kazališni kritičar, te dva velika hrvatska romanista i etimologa akademik **Žarko Muljačić** i akademik **Vojmir Vinja**. Ovaj je tim postavio sebi zadaću održanja tog, tada već službeno ukinutog, časopisa. Bilo je to prije točno dvadeset i osam godina.

Izlazak stotog broja *Čakavske riči* dokaz je da smo svoju zadaću ispunili. Uspjeli smo, uz pomoć članova Uredništva našeg časopisa te svih suradnika koji godinama u njemu objavljuju svoje znanstvene i stručne članke i studije, te, daka-ko, trudom Književnoga kruga u Splitu kao matične institucije, održati kontinuitet izlaženja *Čakavske riči* i od prosinca 1994., mjeseca smrti njezina utemeljitelja Radovana Vidovića, do prosinca 2022. izdati 56 brojeva našeg časopisa.

Profesor Radovan Vidović godine 1971. pokreće, u okviru djelovanja Ogranka Matice hrvatske u Splitu, prvi dijalektološki časopis u Hrvatskoj, *Čakavsku rič – polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi*, zajedno s članovima Uredništva profesorom **Hrvujem Morovićem**, direktorom Sveučilišne knjižnice u Splitu, akademikom **Daliborom Brozovićem** i akademikom **Cvitom Fiskovićem**. *Čakavska rič* će kao časopis Ogranka Matice Hrvatske izlaziti samo tri godine, do 1973., kad je Ogranak ugašen. Otad *Čakavsku rič* izdaje *Čakavski sabor*, novoosnovana izdavačka kuća u Splitu, do godine 1979., kada se i on gasi, a u Splitu se utemeljuje nova izdavačka kuća, Književni krug, velikom zaslugom prof. dr. sc. **Ivana Mimice**. U prve dvije godine postojanja Književnoga kruga *Čakavska rič* ne izlazi, pojavljuje se nakon dvogodišnje stanke, godine 1982.

Čakavska rič životno je djelo splitskoga lingvистa i sveučilišnog profesora Radovana Vidovića. Uz njegov *Pomorski rječnik*, jedinstvenu knjigu u hrvatskoj leksikografiji, *Čakavska rič* najvažnije je i neprolazno djelo tog splitskog dijalektologa, ugrađeno u temelje hrvatske dijalektologije. Možemo li zamisliti kolika bi praznina bila bez doprinosa *Čakavske riči* istraživanju čakavštine, bez opisa stotina lokalnih govora, bez tekstova nastalih zapisima autentičnih usmenih kazivača na tim govori-ma, najčešće akcentuiranima i opremljenima glosarima, kao i bez golema tezaurusa čakavskog leksika prezentirana u tim radovima?

Na samom početku, već u prvom broju, objavljen je kapitalan rad na šezdeset stranica »Čakavsko narječje«, akademika **Božidara Finke**, studija koja će biti trajno uporište mnogim istraživačima čakavskih idioma. U stotinu brojeva koji su slijedili okupio je ovaj časopis impresivan niz lingvистa, dijalektologa i znanstvenika iz drugih kulturoloških struka čija istraživanja korespondiraju s jezičnim, dijalektološkim, čakavološkim temama. Ukupna bibliografija *Čakavske riči*, koju je za ovaj jubilarni broj priredio marulolog Književnoga kruga Branko Jozić, pokazuje ne samo obujam ovog znanstvenoistraživačkog pothvata nego i nevjerojatan spektar različitih vrsta lingvističke, dijalektološke, leksikografske i kulturološke interpretacije hrvatske jezične baštine sačuvane u čakavskim idiomima od Pelješca do zapadne Istre. Ta bibliografija prikaz je i impresivnog niza autora, među kojima je i velik broj vrlo istaknutih imena, koji su tijekom ovih pedeset godina objavljivali u našem časopisu. Bilo bi nemoguće za ovu moju uvodnu besjedu, u povodu stotog broja časopisa, nabrojiti sva istaknuta imena autora objavljenih radova a da se ne izostavi

mnoga. Isto tako kada bismo pokušali ovdje navesti dugačak popis svih istraženih i opisanih lokalnih govora naših istraživača čiji su radovi u časopisu objavljeni, teško bismo to uspjeli a da neke ne izostavimo. Zato upućujemo naše čitatelje na Bibliografiju *Čakavske riči* od 1971. do 2021. Branka Jožića u ovome broju.

Velika većina tih radova rezultat je neposrednog istraživanja na terenu, na temelju zapisa govora živih usmenih kazivača – autentičnih govornika pojedinih idioma. I to je možda najvažniji doprinos ovog časopisa hrvatskoj dijalektologiji, *diferentia specifica* u odnosu na kabinetsko istraživanje čakavskih govora, koje se najčešće provodi bez kontakta sa živim vernakularnim idiomima, odnosno njihovim govornicima. U svojim radovima više sam se puta referirao na misao našeg istaknutog fonetičara i utemeljitelja Odsjeka za Fonetiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu profesora **Ivu Škarića**, Bračanina, pa ću ga i ovdje citirati: »Organski je govor čvrst, precizne, fine mehanike, u kojemu svaka nijansa odstupanja odzvanja kao očito krivotvorenje; njime se ljudi prepoznaju kao da se njuše. To je onaj i onakav kojemu okus u ustima i zvuk u uhu osjećamo kao oblik sebe. K njemu, ako smo od njega otišli, nostalgично težimo kao za porijeklom, djetinjstvom i zavičajem« (str. 44). I nekoliko stranica dalje u istoj knjizi¹ kaže: »U nešto starijem naraštaju govorenje i pripovijedanje na organskom idiomu puca i kipti od punoće nazivlja, frazeologije, metafora, poslovice, usporedaba, modalnih oblika itd. Organski su idiomi nabiti stoljećima življenja« (str. 53).

Navodim ove riječi profesora Škarića kako bih istaknuo nemjerljiv doprinos *Čakavske riči* u jedinom načinu trajnog očuvanja idiomâ koji u usmenosti još uvijek žive i čije bilježenje nije bilo moguće odgoditi za neko drugo vrijeme, jer tog »drugog vremena« više nije bilo, a pogotovo ga nema danas. Ono je nestalo u dramatičnoj transformaciji svijeta, u procesu ubrzane devernakularizacije koji je započeo s akceleracijom promjena u svijetu izazvanom informatičkom revolucijom. Posao koji je *Čakavska rič* obavila, i nastavlja ga obavljati, jest posao koji je započeo upravo u vremenu kada se intenzivirao proces nestajanja vernakularnih idioma, a ta činjenica naglašava lucidnost profesora Radovana Vidovića koji pokreće taj prvi i do danas jedini znanstveni časopis za istraživanje hrvatskog čakavskog idioma 1971. godine.

Taj jezik čakavski sa stotinama svojih vernakularnih idioma od Pelješca duž hrvatske obale do zapadne Istre i svih nastanjenih hrvatskih otoka, osim Mljeta, trebao bi se naći na UNESCO-ovoj listi ugroženih jezika. Na njoj njega nema. Prema UNESCO-ovu popisu ugroženih europskih jezika, *Red Book of Endangered Languages: Europe*, koji je sastavio profesor **Tapani Salminen**, s *University of Hel-*

¹ Škarić, I. (1982). U potrazi za izgubljenim govorom. Zagreb, Školska knjiga.

sinki, Department of Fino-Ugrian Studies, u Hrvatskoj su sljedeći jezici ugroženi: istriotski, isto-rumunjski, romski, a izvan Hrvatske moližanski u talijanskoj pokrajini Molise u regiji Abruzzo (http://www.helsinki.fi/~tasalmin/europe_index.html).

Moje je mišljenje da bi svjetska valorizacija najstarijega hrvatskoga književnog jezika, čakavskog, u kojemu je rođena hrvatska književnost, i to baš u gradu Splitu, trebala biti pokrenuta upravo inicijativom splitskoga dijalektološkog časopisa *Čakavske riči*, s ciljem uvrštenja hrvatskoga čakavskog jezika na UNESCO-ov crven listu ugroženih jezika za Europu.

Kao što je u biološkoj ekologiji ubrzanje izumiranja biljnih i životinjskih vrsta znak dramatične redukcije biološkog diverziteta koji je rezultat ljudskog djelovanja, ali koji ugrožava i samog uzročnika – čovjeka, tako je i redukcija kulturnog diverziteta svijeta, koji se u najvećoj mjeri očituje u intenziviranju odumiranja jezika, ma kako oni maleni bili, znak ugroženosti čovjeka, jer nije jezik samo proizvod svijeta, već je i svijet proizvod jezika. Redukcija ljudskih jezika jest redukcija ljudskih svjetova. Tome nas je poučio veliki francuski lingvist **Claude Hagège** koji kaže da je jezik ono što je u ljudi najčovječnije te da braneći jezik branimo »svoju vrstu onakvu kakva jest mijenama koje su joj donijeli njezini jezici« i postavlja pitanje o smislu obrane jezika u našem vremenu: »Jesmo li svjesni zastrašujuće pojave? Točnije, znamo li da u prosjeku svake godine izumre oko 25 jezika? Danas u svijetu postoji oko 5.000 živih jezika. Ako se dakle za stotinu godina ništa ne promijeni, polovica će tih jezika izumrijeti. Na kraju XXI. stoljeća trebalo bi dakle preostati 2.500 jezika. Bez sumnje, ostat će ih još manje ako se uzme u obzir vrlo izgledno ubrzanje ritma njihova nestajanja. Posve su izgledni učinci te kataklizme, a čini se da se sve to događa u posvemašnjoj ravnodušnosti. Jesmo li tašti ili pak uobraženi ako želimo na to upozoriti? Čini mi se da ne. Upravo sam zato i počeo pisati ovu knjigu, u nadi, bez sumnje iskreno, da ću dati prinos, koliko god skroman bio, osvješćivanju jedne potrebe: da se učini sve što je moguće kako bi se spriječilo da ljudske kulture padnu u zaborav. A jedna od najviših manifestacija te istodobno najbanalnija svakodnevna manifestacija tih kultura jesu ljudski jezici. Jezici, tj. posve jednostavno, ono što je u ljudi najčovječnije. Što, dakle, čuvamo braneći ih? – Svoju vrstu, onakvu kakva jest mijenama koje su joj donijeli njeni jezici.«²

Nematerijalna kulturna baština svijeta tek je u novije vrijeme prepoznata kao baština čovječanstva koju valja posebno zaštititi, istraživati i održavati. Konven-

² Hagège, Claude. (2005: 5). Zaustaviti izumiranje jezika, Disput, Zagreb.

ciju o zaštiti nematerijalne kulturne baštine, donio je UNESCO na svojoj sjednici u Parizu 17. listopada 2003. U UNESCO-ovoj tzv. Pariškoj konvenciji o zaštiti nematerijalne baštine rečeno je da se nematerijalna baština manifestira u sljedećim područjima: (a) usmena predaja i izričaji, uključujući jezik kao sredstvo komunikacije nematerijalne kulturne baštine; (b) izvedbene umjetnosti; (c) običaji, obredi i svečanosti; (d) znanje i vještine vezani uz prirodu i svemir; (e) tradicijski obrti.

Kako vidimo, jezik je na prvome mjestu na UNESCO-ovu popisu prioriteta zaštite nematerijalne kulturne baštine svijeta. Jezik je na prvome mjestu jer je jezik u funkciji očuvanja i drugih vrsta nematerijalne baštine budući da se njime prenose iskustva, znanja, vještine, da se jezikom prenosi memorija starijih generacija na mlađe. Ta spoznaja približava nas ideji o svjetskoj valorizaciji hrvatskoga čakavskog idioma.

I na kraju valja mi ovom prilikom navesti i imena mojih vrijednih suradnika, članova aktualnog Uredništva *Čakavske riči* koje čine istaknuti hrvatski dijalektolozi i inozemni slavisti, bez čije pomoći i suradnje ovaj pothvat pedesetogodišnjeg izlaženja *Čakavske riči* ne bi bio moguć: prof. dr. sc. **Josip Lisac**, vodeći hrvatski dijalektolog, profesor hrvatske dijalektologije i povijesti hrvatskoga jezika na Sveučilištu u Zadru te član suradnik HAZU; prof. dr. sc. **Filip Galović**, dijalektolog s Hrvatskoga katoličkog Sveučilišta u Zagrebu; prof. dr. sc. **Janneke Kalsbeek**, s Odsjeka za slavističke studije i opću lingvistiku na Sveučilištu u Amsterdamu, koja je doktorirala na čakavskom govoru sela Orbanići u Istri; prof. dr. sc. **Sanja Vulić**, dijalektologinja na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu, prof. dr. sc. **Marijana Tomelić Ćurlin**, dijalektologinja s Odsjeka za kroatistiku Filozofskog fakulteta u Splitu, i prof. dr. sc. **Ljudmila Mindova** iz Sofije, pjesnikinja i prevoditeljica, koja je doktorirala na djelu Ivana Gundulića, s Instituta za Balkanske studije Bugarske akademije znanosti. Nažalost u ovom nizu nema više jednog preminulog člana našeg Uredništva, akademika **Viesława Boryśa** iz Krakova, koji je preminuo prije godinu dana, u trenutku kada je naš dvobroj za 2021. bio u tiskari. Akademik Wiesław Boryś bio je profesor na Katedri za hrvatski, srpski i slovenski jezik Odsjeka za slavensku filologiju Jagelonskoga sveučilišta u Krakovu. Bio je etimolog zaokupljen istraživanjem slavenskog leksika, a u Hrvatskoj mu je izašla važna knjiga za proučavatelje leksika čakavskih govora *Czakawskie studia leksykalne* (Čakavske leksičke studije, Zagreb, 2007.). Bio je jedan od najvećih poljskih i svjetskih slavista, a o hrvatskim dijalektima objavio je pedesetak radova.

Ovdje posebno moram naglasiti velik doprinos našem časopisu članova Uredništva Sanje Vulić i Josipa Lisca, koji već dulji niz godina iz broja u broj objavljuju svoje vrijedne radove. Moram također naglasiti značenje ulaska dvoje mlađih čla-

nova u Uredništvo našeg časopisa, Filipa Galovića i Marijane Tomelić, koji su već istaknuti hrvatski dijalektolozi. Ovi mladi ljudi jamstvo su dugoročnog opstanka našega časopisa, s kojom je idejom profesor Radovan Vidović 1971. utemeljio *Čakavsku rič*.

Uz ovu javnu zahvalu mojim suradnicima, na kraju ove Besjede najavljujem, svoj odlazak s mjesta glavnog i odgovornog urednika *Čakavske riči*, poslije dva-deset i osam godina, s nadom da će njezina misija imati smisla čak i onda kada u glotofagijskoj perspektivi monolingvalne komunikacije globaliziranog svijeta vernakularnim idiomima preostane samo komunikacijski prostor – poezije.

Joško Božanić

POST SCRIPTUM

Uz ovu moju Besjedu povodom stotog broja *Čakavske rič*, moram, nažalost dopisati i ovaj Post scriptum. Kada je ovaj broj poslan u pripremu za tisak, u petak 9. prosinca ove 2022. godine, doznao sam da je Ministarstvo znanosti skinulo *Čakavsku rič* s popisa znanstvenih časopisa za financiranje.

Umjesto lamentacije nad odlukom nadležnog tijela za časopise Ministarstva znanosti Republike Hrvatske, postaviti ću nekoliko javnih pitanja: Je li moguće da u trenutku dovršenja moje gore napisane Besjede, izrečene povodom pola stoljetnog goda postojanja jedinog časopisa za istraživanje hrvatskog čakavskog jezika i stotog njegova broja koji je upravo krenuo u tisak, da umjesto čestitke Književnom krugu i uredništvu *Čakavske riči* bude izrečena presuda o ukinuću ovog časopisa? Je li moguće da doživljavamo reprizu događaja, koji sam gore opisao, događaja od prije dvadeset i osam godina kada su posljednje javne riječi u životu pokojnog Radovana Vidovića, utemeljitelja *Čakavske riči*, bile riječi o »ulasku slona u staklarsku radnju«, riječi osude bezumnog čina Ministarstva kulture Republike Hrvatske čija je tadašnja Komisija za časopise skinula *Čakavsku rič* s liste i uskratila joj dotaciju? Zar je moguć ovakav čin nepoštovanja Pariške konvencije UNESCO-a koja je ugrožene jezike stavila na vrh liste nematerijalnih kulturnih dobara svijeta? Zar je moguće da postoji ovakav odnos prema čakavskom hrvatskom jeziku u kojemu je pred 520 godina rođena hrvatska književnost? U gradu Splitu!

Nažalost ovo su samo moja retorička pitanja jer odgovor nam je svima dobro poznat: MOGUĆE JE!